

„Jeho prozatímním zaměstnáním je psát romány“

Zrod a zkáza profesionálního spisovatelství
v Čechách kolem roku 1800

Michael Wögerbauer

Na konci 18. století se pokusili někteří mladí Pražané poprvé psát pro živobytí.¹ Bylo to možno jen pod podmínkou, že sledovali právě vznikající moderní literární trh. A že jeho mechanismy znali, doloží i povzdech jednoho pražského osvícence: „*Nevidím v Praze nic jiného než romány, duchařské a rytířské příběhy. Hejno jsem minule viděl u Widtmanna.*“² Co to však znamenalo, znát mechanismy literárního trhu na přelomu 18. a 19. století? Proto je ústředním tématem této studie otázka, jak mohli tehdejší autoři pozorovat ustavující se literární systém. Přesněji – jak mohli tito producenti literárních textů vědět, jak mají psát, aby se jejich spisy rozšířily v takové míře, že by se psaním mohli eventuálně i živit?

Hned na začátku si můžeme položit otázku, co to vlastně je literární trh a jak jej lze integrovat do modelu literárního systému.³ Na tomto základě se pak budeme věnovat praxi spisovatelství jako profese na konci 18. a na začátku 19. století. Na konkrétních příkladech se pak pokusíme zrekonstruovat průběh některých konkrétních příkladů literární kariéry a vyhodnotit tento materiál pro náš model.

„Neviditelnost“ knižního trhu

Mladý rakouský autor Franzobel (*1967) dobře ví, že moderní literatura není soběstačným médiem, nýbrž je také tématem vhodným pro média. Upozornil na sebe totiž zprávou, že se stal závislým na stránce internetového knihkupectví Amazon. Na ní prý více než dvacetkrát denně kontroluje, jak si vede na literárním trhu. A co to vlastně je literární trh? V tomto případě jde o to, kolik výtisků jedné knihy se již přes Amazon

1) Studie vznikla v rámci výzkumného záměru Z90560517 ÚČL AV ČR a v rámci projektového grantu GA ČR 408/08/1545 (Pražská léta estetika A. G. Meišnera).

2) „*Sonst sehe ich nichts anderes in Prag als Romane, Geister- und Ritter-Geschichten. Einen ganzen Schwarm davon habe ich bei Widtmann davon gesehen.*“ Podle Josefa VOLFA (1931: 31) se jedná o výrok Josefa Dobrovského z 27. 5. 1800. Podle novější rešerše Claire MÁDLOVÉ (2003) se však jedná o dopis Dlabáče z 23. a 25. dubna 1800 vyňatý z korespondence Ferdinanda Opize (LA PNP fond Dlabáč, fol. 32).

3) Pojem literární systém (čili sociální systém literatury) používám ve smyslu prací Siegfrieda J. Schmidta (zejm. SCHMIDT 1989), které se opírají o systémovou teorii Niklase Luhmanna. Pomocí Luhmannovy teorie ekonomie (1994) se pokusím na základě konkrétního materiálu dokreslit ekonomické aspekty a souvislosti literárního systému, které Schmidt jenom naznačuje.

prodalo. Literární trh představují tedy veřejně přístupná čísla, na jejichž základě lze sestavit žebříček nejprodávanějších knih.

„Odstartování každého nového titulu je osudová záležitost. Například příběh Liebesgeschichte, který jsem nedávno vydal, byl jistý čas na místě 480., poté, za několik dní, se propadl na místo 20 000. a později se zastavil na 14 000. To je velmi frustrující, poněvadž nový Robert Menasse je na stém místě a Arno Geiger dvoutisící“ (FRANZOBEL 2007: 63).

Je pozoruhodné, že se současný autor již může porovnávat s více kolegy než jenom s těmi, se kterými se mohl stejně tak dobře sejít v jakékoli kavárně. Amazon jako by zrušil hranice mezi časy, žánry a částečně i jazyky. Germanofonní autor vždy soupeřil s kolegy ze tří zemí, u Amazonu se však porovnává i s překlady, a to nejenom krásné literatury.⁴ V oblasti beletrie autor soupeří dokonce s největšími kalibry literárních dějin – Kafkova *Proměna* se nachází podle Franzobelova článku na místě 14 789. Na úrovni abstrakce Amazonu se však pozorovatel nedozví o literárním trhu skoro nic jiného než čísla. Není mu známo ani to, kdo si jaké knihy pořídil, ani to, zda se knihy opravdu čtou, ani jak čtenáři na texty reagují.

Amazon však správně usoudil, že by pravě toto zajímalo jak samotné autory, tak i čtenáře vybírající novou četbu. Proto se pokouší reagovat tak, že uveřejňuje reakce čtenářů pod pseudonymy. Je zřejmé, že posudky o knihách tak ovlivňují další poptávku. K tomu má Franzobel následující anekdotu: *„Před pár lety se jednou v Americe v důsledku chyby systému zobrazily nikoliv pseudonymy, ale skutečná jména komentátorů knih. A představte si, většina z nich byli autoři, kteří vychvalovali vlastní knihy a rozdupávali své kolegy“* (FRANZOBEL 2007: 63).

Vychází najevo, že pozorovatelé literárního trhu (ať již autoři, čtenáři či nakladatelé) ho vlastně nedokáží vůbec vidět – všechno, co o něm vědí, resp. co se o něm mohou zjistit, jsou i v dnešní době pouze čísla. Přímo z těchto čísel se ale nemůže ani jeden z nich dozvědět, jak psát, aby rukopis byl nakladatelstvím přijat, co vydávat, aby kniha byla na literárním trhu úspěšná, ani jakou knihu si má čtenář vlastně koupit, aby z toho měl požitek či užitek. Franzobel tedy popisuje z pohledu spisovatele problém, který mají jak autoři, tak i distributoři a čtenáři, kteří mají všichni své vlastní zájmy.

Niklas Luhmann velmi výstižně definuje sociální systém jako uzavřenou síť specializovaných komunikací (literárních textů, informací o nákladech, o požitku atd.), které zase podněcují další komunikace toho samého typu. Přestože komunikace těchto „subsystémů“ nakladatelů a knihkupců, autorů, čtenářů a kritiků společně vytvoří „literární systém“, nemohou mezi sebou přímo a masově komunikovat, protože by na nižší úrovni abstrakce komunikovali každý o něčem jiném. Proto informace o celém systému získávají prostřednictvím trhu, který funguje jako zrcadlo – zobrazuje trojrozměrné konkrétní dění v každém subsystému v „plošných“, abstraktních čís-

---

4) Je však jasné, že skutečně úspěšná kniha nebude z oblasti beletrie, nýbrž o tématech „ze života“, jako o šťastném sexuálním životě či o osvobození mladé ženy unesené a vězněné mnoho let – viz dnes již skoro zapomenutý případ Nataschy Kampuschové, který zvyšoval v. r. 2006 prodej tiskovin a knih.

lech.⁵ V každém subsystému se z nich může vyčíst, nakolik byly předcházející pokusy o komunikaci napříč systémem úspěšné. Různými četbami a interpretacemi tohoto zrcadla se vytváří stále se proměňující představa o tom, jak momentálně celý systém funguje, a na tomto základě se vytváří stále se proměňující strategie, jak se v něm uplatnit čili prosadit.

Na rozdíl od Franzobela se nedomnívám, že v rámci dnešního volného trhu „každý hraje proti každému“, což prý ničí solidaritu mezi autory více než dříve. Pro současné autory je statistika literárního trhu jen přístupnější v mnohem přesnější podobě – vidí jasněji, avšak za cenu zúžení svého pohledu na prodejnost knihy. Věta „tato čísla vlastně nic neznamenaají“, je však nepřesná. Měla by správně tvrdit, že tato čísla jsou velice mnohovýznamová. V následujících úvahách se budu zabývat otázkou, jak se autoři s touto mnohovýznamností vypořádávali čili přesněji jaké závěry a strategie z nich autoři v Čechách na konci 18. století vyvozovali. Jakou představu si na jejich základě vytvářeli autoři a nakladatelé o literárním trhu, tedy o estetických, komunikačních a distribučních strategiích svých konkurentů, kteří byli třeba při prodeji svých textů a knih úspěšnější? Měli se svými závěry a strategiemi úspěch v tom smyslu, že se jim podařilo (u)živit psaním textů?

Evropské vzory a knižní trh jako základ moderní literatury

Krásná literatura samozřejmě existovala i před vznikem moderního knižního trhu, na kterém se prodávají velké náklady. Byla závislá na jiných okolnostech a na jiné struktuře. Je tedy nutné uvažovat i o tom, jak spolu souvisí změny společnosti a změny literárního života samotného. Nemůžeme jednoznačně rozlišovat mezi „stavovským“⁶ a „volným“ spisovatelem,⁷ poněvadž oba – jak spisovatel píšíci pro sobě známé jednotlivce, tak i ten, který píše pro anonymní trh – se snaží vymanit ze závislého postavení.

Navíc není předem dáno, že se spisovatel chce nebo musí svým psaním živit, ba naopak. Různá svědectví nasvědčují tomu, že psát pro peníze bylo dlouho považováno pro vzdělance za nevhodné, ba dokonce za nemravné. Je však otázkou, nebylo-li to kvůli chybějícím předpokladům spíše nemožné.

O nemajetných spisovatelích, kteří mohli více či méně dobře žít ze svých příjmů ze psaní, můžeme mluvit až v 18. století, kdy se zároveň vytvořila knižní distribuce v moderním slova smyslu. Jeden z prvních, kdo se údajně mohl prodejem knih uživit, byl Alain-René Lesage (1668–1747), který prorazil i na celoevropské úrovni, a to romány

5) Luhmann modeluje trh takto: „Trh není nic jiného než [systémová] hranice, skrze trh vnímají producenti a organizátoři distribuce spotřebu. Jako trh [součást trhu] jsou vnímány i snahy konkurentů, pokud ovlivňují možnost odbytu. Produkce se tedy jeví sama sobě jako trh. Tato hranice působí jako zrcadlo, které přispívá k integraci produkce v tom smyslu, že každý podnik vidí v tomto zrcadle sám sebe a konkurenty (a sám sebe jako konkurenta konkurentů). V tomto zrcadle se jeví konzumenti jako nedostateční. Podle něho je poptávka nedostačující, a proto se doporučuje nadprodukce, aby (...) se mohlo reagovat na případnou šanci na odbytu“ (LUHMANN 1994: 73an).

6) „Stavovským“ je zde míněn literát činný v „předmoderní“ společnosti (cca od 80. let 18. až do počátku 19. století), závislý na podpoře mecenášů z vyšších společenských vrstev.

7) Za toto poněkud schematické rozlišování kritizuje W. v. UNGERN-STERNBERG (1974: 1215) knihu svého předchůdce Hanse-Jürgena HAFERKORNA (1963).

jako např. *Le Diable boîteux* (Kulhavý ďábel, 1707) nebo *Gil Blas* (1715–1735) a hrami jako např. *Turcaret ou le Financier* (Turcaret neboli finančník, premiéra v únoru 1709). Pro klasicistní střeoevropské básníky se stal příkladem finančně úspěšného a esteticky náročného kolegy Alexander Pope (1688–1744), jenž subskripcí (1713) na svůj překlad Homéra⁸ získal do této doby neuvěřitelnou sumu 8 000 liber. Poté, kdy si Pope pořídil z těchto zisků nádhernou vilu s umělými jeskyněmi a řadou dalších zajímavostí, zkusili mnozí autoři vydat svá díla subskripcí či vlastním nákladem, aby nebyli závislí ani na mecenáši, ani na nakladateli. Zřídka kdy se pokusy o samostatnost – i s pomocí autorských nakladatelství – setkaly s finančním úspěchem.

Bez distribuce však jako by žádná literatura nebyla – tak to všeobecně pocítovali i střeoevropští činitelé v literárním dění kolem roku 1800. Roku 1816 vydal Friedrich Perthes známý spis *Německé knihkupectví jako podmínka pro existenci německé literatury*, jehož základní myšlenkou bylo, že žádná literatura nemůže existovat bez distribučních sítí a médií, která zprostředkují texty čtenářům – není moderní literatury bez literárního trhu. Takové celostní vnímání literatury – jako jednotného systému, v němž každý prvek závisí v různé míře na prvcích jiných – se neaplikovalo pouze na poměrně vyspělý trh protestantských německých zemí, nýbrž i na habsburskou monarchii a na slovanské jazyky. Bohuslav Tablic uveřejnil již na konci roku 1814 – tedy před Perthesem – podobné úvahy (a po něm Václav BERGNER 1822: 166). František PALACKÝ (1898: I, 227) opakoval ještě na konci třicátých let 19. století tyto „*názory celé své generace*“ na „*problém organizace nakladatelského trhu a účelné distribuce knih*“, který se táhne „*jako červená nit po kolik desítek let mnohými projevy této generace, projevy veřejnými i soukromými*“ (THON 1950–1951: 221).

Tito vzdělanci konstatovali pouze onu změnu struktur, která byla zřejmě obzvlášť v Lipsku (WITTMANN 1977: 9), totiž vznik knižního trhu v moderním slova smyslu. V roce 1700 vykazoval lipský katalog 950 děl, v roce 1800 již zhruba 4 000. Podíl latinsky psaných knih byl r. 1650 podle Reinharda Wittmanna 71 %, roku 1741 ještě 27 %; pak prudce klesl na 14 % v roce 1770 a na nepatrná 4 % v roce 1800. Zároveň s klesajícím podílem teologické a „povznášející“ literatury (ze zhruba 50 % kolem r. 1740 na zhruba 10 % kolem r. 1800) narostl podíl beletrie z 5 % na 20 %; největší rozmach zažily romány. Přitom došlo k regionálnímu soustředění – třetina celé románové produkce (a šestina produkce celkové) v německém jazyce vyšla v Lipsku samotném. Zatímco můžeme předpokládat, že publikum všude rostlo podobným způsobem, narůstala knižní produkce velice nesouměrně. Reinhard Wittmann počítal, že knihy prodané na lipském trhu v letech 1780–1782 pocházely ze 70 % ze severního a z 19 % z jižního Německa a jen 7 % z rakouského soustátí a 3 % ze Švýcarska. Je zřejmé, že infrastruktura knižního trhu nebyla v habsburské monarchii kolem roku 1800 příliš vyvinutá, což platilo pro distribuci německojazyčných textů a snad ještě více pro texty ve slovanských jazycích. Je proto celkem pochopitelné, že se pro nakladatele a spisovatele německy psaných textů místo vydání „Lipsko“ stalo prestižní značkou. Byla

8) Subskepce na *Iliadu* proběhla r. 1713, kniha vycházela v letech 1715–1720. Po tomto úspěchu vydal Pope s dvěma spolupracovníky i *Odysseu* (1725–1726).

spojena s mezinárodně distribuovanou prózou a pomohla zviditelnit vlastní produkci a nalákat čtenáře – důležitý argument, který o to více platil v Praze, která měla do Sas-ka poměrně blízko.

Česky psané literatuře však zjevně chyběly dva faktory – na jedné straně velký trh se vzdělanými čtenáři mimo zemi a na straně druhé knihkupci, kterým by se vyplatilo jet do Prahy jako na centrální tržiště podobné Lipsku. Zdá se, že se producenti českých textů museli spíše snažit oslovovat čtenáře než uspokojovat již existující a rostoucí poptávku. Na tomto základě a na základě citovaných přesvědčení, že je přesto nutné vybudovat distribuční síť, vznikly během třicátých let 19. století pro českou literaturu zvláštní, „osvětové“ distribuční instituce: *Matice česká*, *Dědictví svatého Jana Nepomuckého* a další,⁹ které měly rozšířit čtenářskou základnu, usnadnit přístup k četbě a oživit ji.

Co se týče německy mluvících zemí, badatelé odhadli, že kolem roku 1800 jako čtenáři přichází v úvahu zhruba 20 % obyvatelstva staršího šesti let; v praxi se toto číslo samozřejmě výrazně snižuje (srov. KIESEL/MÜNCH 1976: 160–162).¹⁰ Teoreticky bychom tedy mohli uvažovat o existenci knižního trhu na konci 18. století, který bylo možno pozorovat například v lipských knihkupeckých katalozích. Pro spisovatele a knihkupce z habsburské monarchie tento velký trh však v praxi nebyl tak snadno přístupný. Nesouvisí to ani natolik s problémem cenzury; osvícenský merkantilismus zaujal k vývozu zboží spíše kladné stanovisko a tuzemské policii pochopitelně nezáleželo na tom, co se četlo v zahraničí. Mluvíme-li o začátcích profesionálního psaní zejména pro lipský trh, musíme také mluvit o tom, co bránilo spisovatelům v tom, aby se tam jejich knihy dostaly.

Na co navázat? První pražská vlna triviálních románů

Zmínili jsme, že komunikace je podle Luhmanna úspěšná až tehdy, když ji někdo chápe jako komunikaci určitého systému. Není tedy důležité, zaujme-li čtenář či kritik k určitému typu beletrie kladné či záporné stanovisko, nýbrž aby ji vůbec jako beletrii chápal. Pro další existenci sociálního systému je také nutné, aby na komunikaci navázaly komunikace stejného typu, což se nezávisle na estetické hodnotě (posuzované z dnešního hlediska) nemusí podařit vždy.¹¹ Subsystém, ve kterém jde o psaní, může na číslech pozorovat, jak úspěšně určité texty (či žánry) fungují u čtenářů. Je proto pravděpodobné, že mnoho textů navazuje právě na takové „úspěšné“ texty.

Kristian Heinrich Spieß (1755–1799) se v tomto smyslu musel jevit jiným mladým autorům začínajícím v Čechách jako velice úspěšný. V osmdesátých letech 18.

9) Matice česká byla založena r. 1831 při Vlastenském muzeu na základě Sboru pro vědecké vzdělávání české řeči a literatury pro vydání kvalitní nenáboženské naukové a krásné literatury v českém jazyce. Matice česká měla distribuovat zejména českojazyčné knihy (srov. KUSÁKOVÁ 2000: sv. III/1, 165–168). Náboženským účelům sloužilo Dědictví sv. Jana Nepomuckého (srov. ORLOVÁ 1985: 521–522). Za protireformačního předchůdce těchto distribučních organizací lze v českém prostředí považovat Dědictví svatého Václava (srov. PETRBOK 2008: 766).

10) Podle Rudolfa Schendy se pohyboval tento počet ve střední Evropě kolem r. 1770 maximálně 15 %, r. 1800 pak nanejvýš kolem 25 % (SCHENDA 1977: 444).

11) To byl v Čechách případ románů Marie Anny Sagarové, které se z dnešního hlediska jeví jako průlomové i v evropském měřítku (srov. WÖGERBAUER 2008: 446a a 459an).

století začal tento profesionální herec jako jeden z prvních ve střední Evropě psát menší rytířské, strašidelné a zároveň osvícenecké povídky, následně pak i větší romány. Můžeme říci, že tento žák profesora krásných věd Karla Heinricha Seibta (1735–1806)¹² položil základy pro první profesionální spisovatele Čech. Bylo by třeba provést důkladný rozbor textů, abychom ukázali, v čem mladší autoři na Spieße navazují. V užším rámci této studie se však spokojíme s analýzou paratextového návazání a s odkazy na autory, kteří se sami hlásili ke Spießovi jako svému vzoru. Ti, kteří na Spieße navázali, však byli již studenty jiného pražského profesora, Augusta Gottlieba Meißnera (1753–1807).¹³ Meißner byl úspěšným autorem již od sedmdesátých let 18. století.

Při působení na pražské univerzitě přednášel Meißner také nejnovější literaturu, přičemž lze v jeho přednáškách pozorovat odklon od francouzské a klasicistní poetiky; v terminologii sociálních dějin literatury bychom také mohli říci – od „stavovského“ spisovatele, který má dobře zabezpečené společenské zázemí a píše jen pro radost a slávu. Meißner se již přiklání k anglickým vzorům, což znamená mimo jiné také k preromantismu oslavujícímu Ossiana jako naprosto původního a neodvislého tvůrce (HLOBIL 2006: 155). Motivy Meißnerovy a Spießovy prózy jsou však v jistém slova smyslu analýzami temných stránek života či dějin: připomeňme si biograficky a psychologicky zdůvodněné příběhy sebevrahů a šílenců nebo historické látky hlavně z antiky (Meißner) či ze středověku (Spieß).

Není nezajímavé, že podobným způsobem jako v Čechách působící Meißner a Spieß psali v Německu např. L. A. Lafontaine, C. E. Cramer či Goethův švagr Christian Vulpius, jehož román *Rinaldo Rinaldini, der Räuber-Hauptmann*, se stal jedním z nejprodávanějších německých románů této doby. Měl značný úspěch i v českém a zejména ve slovenských zpracování, taktéž jako opera.¹⁴ O těchto úspěších se sice nevědělo tak dobře jak dnes z Amazonu, přece však bylo známo, jak obrovský úspěch měly povídky, romány a dramata těchto autorů, kteří se takto „trefili do vkusu společnosti“.¹⁵ Z paralelního pozorování těchto „čísel“ a z recepce příslušných textů však mohl každý mladý autor vyvodit své závěry a rozhodnout se, jakému způsobu psaní by se chtěl věnovat.

12) Osmnáctiletý Spieß publikoval již v druhé sbírce Karla Heinricha Seibta (SEIBT 1773).

13) Je to zřejmě z životních dat těchto autorů, jsou však i přímé důkazy, jako např. věnování Johanna Michaela KONRADA (1799: I) Meißnerovi: „*Meinem verehrungswürdigsten Lehrer und theuersten Freunde Gottlieb August Meißner gewidmet.*“ Jiní autoři se k Meißnerovi přihlásili básní: mladá Vinzenzie Mašková (MASCHEK 1801: 15–17); dcera známého skladatele V. Maška, a K. A. Schneider (SCHNEIDER 1804).

14) Pozdější překlad a zpracování látky je způsob „navázání“ na úspěšné dílo, kterým se v rámci této studie nemůžeme zabývat. Uvedme pouze, že i v případě *Rinalda Rinaldiniho* existují četné české a slovenské verze tohoto populárního příběhu. Editovalo ho r. 1863 Pospíšilovo nakladatelství v Pardubicích pod názvem *Rinaldo Rinaldini, velký vůdce banditů v horách Kalabréských a v Abruzzách, dle vlaského [!] vzdělal X. Q.* Roku 1874 napsali Eduard Just a J. J. Pihert „*velkou národní komickou operu*“ se stejným názvem. Nakladatelství Havelka a spol. v Budapešti vydalo r. 1908 český a slovenský překlad, r. 1924 následoval další slovenské vydání a v letech 1971 a 1979 dvě edice nového slovenského překladu Milana Ferka.

15) Bylo by nesmírně zajímavé analyzovat integrace osvícenského konceptu „dobrého vkusu“ do vznikající tržní ekonomiky a s tím související proměny tohoto konceptu.

Strategie druhé generace: tzv. *Seitenstück*

V devadesátých letech 18. století většina autorů explicitně navazovala na určitou módní prózu a psala takzvané *Seitenstücke* („vedlejší kusy“). Jde vlastně o napodobeniny úspěšných děl, která dosud měla málo obecně známých představitelů. První strategií, aby publikum chápalo, o který druh románu jde, byla volba názvu, který měl objasnit příbuznost obou textů a přitom nezdůrazňovat jméno nového autora, poněvadž to by poukazovalo na odlišnost těchto textů.

Mladý pražský spisovatel Johann Max Czapek tímto způsobem navázal na Spießův román *Die zwölf schlafenden Jungfrauen* (1795, Dvanáct spících panen) románem *Die zwölf schlafenden Jünglinge* (Leipzig 1797, Dvanáct spících jinochů). Pod žánrovým podtitulem *Eine Geistergeschichte* (duchařský příběh) tam bylo uvedeno: „*Jako vedlejší kus ke Dvanácti spícím pannám od Kristiana Heinricha Spießa*“. Spießovo jméno je v knize vytištěno na místě, kde bývá uváděno jméno skutečného autora. Czapkovo jméno však najdeme až na konci předmluvy k prvnímu dílu, kde se podepsal následujícím způsobem: *Praha, v únoru roku 1797, J. M. Czapek*. To by se mohlo jevit jako pokus podvést kupující. Czapek se však hned na začátku předmluvy přiznává: „*To, že jsem zvyklý napodobovat všeobecně známého Spießa a jeho způsob psaní, čtenář již určitě poznal z mých dalších spisů.*“ Má se to podle Czapka vykládat pouze jako důkaz úcty vůči tomuto autorovi, stejně jako další jeho přání „*zalíbít se čtenářskému světu a zkrátit mu leckterou volnou chvíli. Kdybych tohoto účelu docílil, snažil bych se příště o to více*“ (CZAPEK 1797: 5n).

Již zmíněná kniha o dvanácti jinoších se odehrává ve fiktivní době Karla Velikého; vystupuje zde císař Pipin a jiné postavy z dějin. Důležitým prvkem těchto románů pro širokou veřejnost byly mědirytiny. Lipský nakladatel Czapkovy knihy¹⁶ využívá prominentní místo první ilustrace, aby co nejjasněji naznačil, oč v knize jde. Z toho je zřejmé, jak velkou roli toto pseudohistorické rytířství hrálo a do jaké míry autoři stejně jako nakladatelé počítali s touto tematikou jako s jistým „trhákem“. Druhý díl rovněž obsahuje titulní ilustraci, která však neopakuje tematiku rytířskou, nýbrž ji nahrazuje tematikou sentimentální – klečí zde mladá dívka. Na tomto „*Seitenstücku*“ Josefa Maxe Czapka lze tedy pozorovat dva významné druhy textů či komunikací, rytířský a sentimentální román, z nichž čerpal bezpočet spisovatelů, mezi nimi i někteří autoři pražští.

O Czapkovi, jako jediném, máme úřední potvrzení, že neměl jiné zaměstnání než psaní. Zároveň docházíme k závěru, že příjmy z této činnosti autora sotva uživily. Ucházet se totiž r. 1798 o místo adjunkta při revizním úřadu a byl odmítnut s odůvodněním, že „*jeho prozatímní zaměstnání je psát romány: jeho příliš úzký vztah ke knihkupcům by byl na újmu úředním záležitostem.*“¹⁷ Czapek však nepsal jen romány, ale pracoval i v oblasti, které se dříve věnoval Kristian Heinrich Spieß, a sice herectví. Kromě toho psal i libreta, hlavně pro oblíbené komické singšpíly.¹⁸

16) Pražský nakladatel August Geers, jenž udává jako místa vydání jak Lipsko, tak i Prahu/Vídeň, se ostatně nevyskytuje ani v lipské (KNOPF/TITEL 2001: 195) ani ve vídeňské topografii knižního obchodu, nýbrž jenom v Praze (ЧУВА 1966: 97). To poukazuje na to, že pro pražského nakladatele bylo nutné spolupracovat s tamějšími firmami nebo aspoň takovou spoluprací předstírat.

17) NA, ČG-publ, 1796–1805, 102/158.

18) Ve spolupráci s Vincencem Maškem např. druhý díl zpěvohry *Hanns Klachel von Przelautsch*, který měl premiéru 7. 1. 1797 v Divadle u Hybernů; byl tam uváděn i v českém překladu V. Tháma 7. 5. 1797 a pak v překladu

Jiní Pražané psali podobné romány ještě během studií na gymnáziu či na univerzitě: Johann Michael Konrad (1774–1855), autor knih jako např. *Gianetta Bonelli oder die Sibariten* (Praha 1799);¹⁹ syn majitele prvního pražského čtenářského kabinetu Wolfgang Adolf Gerle (1781–1846), který napodoboval spíše módní sentimentální román, se narodil r. 1781; a Johann Joseph Polt, který byl sám nejen pozoruhodným spisovatelem,²⁰ ale především zároveň nakladatelem těchto románů, se narodil v roce 1775. Polt např. navázal svým pozoruhodným románem *St. Alme und Hyle* (1800) pravděpodobně na knihu *Alme oder Egyptische Märchen* (Alme aneb egyptské pohádky, 1793) velice úspěšné lipské autorky Christiane Benediktine Naubertové. Je pozoruhodné, že část této pražské tvorby, která se zdá dnes být druhořadá, byla záhy přeložena do světového jazyka, totiž do francouzštiny.²¹

Reakce cenzury na záplavu románů

V roce 1802 se odehrála aféra kolem románu z dob Karla Velikého nazvaného *Emerich Metter*,²² který byl údajně pod jiným názvem již o několik let dříve schválen vídeňskou cenzurou. Nelze vyloučit, že se jedná o Czapkův román, o němž byla již řeč. Pražská cenzura ho opět povolila bez ohledu na to, že se okolnosti zatím úplně změnily. Během dvou posledních let 18. století totiž císař František II. vydal celkem čtyři dekrety, které měly mj. přerušit produkci a distribuci těch románů, na kterých mladí autoři právě začali stavět svou dráhu profesionálních spisovatelů. Naoko z mravních a osvětových důvodů byly zakázány milostné, rytířské nebo strašidelné romány a měly být uzavřeny čítárny a půjčovny knih, kde k nim měla veřejnost snadný přístup. Rovněž byly zakázány hry s podobnou tematikou a v r. 1803 vůbec všechna představení včetně podomních, která nebylo možno obsahově tak dobře kontrolovat. Zákaz neobcházeli jen nakladatelé a autoři, kteří si touto oblíbenou literaturou dobře přivydělávali, nýbrž dokonce i pražští cenzoři.

V těchto románech bylo často uvedeno jako místo vydání Lipsko. To může souviset s tím, že císař nechtěl připustit, aby se taková laciná literatura tiskla v jeho monarchii nebo alespoň ne s oficiálním svolením. Přesto je však v těchto knihách uvedeno jméno autora v plném znění (např. u Polta). Zhruba od roku 1800 se stále častěji objevují knihy označené pouze místem zahraničního vydání, což může (ale nemusí) platit i pro nakladatele. Nacházíme tak např. knihu *Kamilla Pisani* údajně tištěnou v Lipsku „u Pol-

J. N. Štěpánka r. 1806, později na tuto látku navazující *Die Hochzeit auf dem Lande* (Svatba na venkově; hudba V. Tuček; uváděna 3. 3. 1797 Vlastenským divadlem). Srov. JAKUBCOVÁ aj. 2007: 201, 361, 365.

19) Johann Michael Konrad (1774 Praha – 1855 Vídeň), od 1799 zaměstnan na královéhradeckém magistrátu, 1803 starosta v Trutnově, od 1804 magistrátní a kriminální rada v Praze, 1807 vrchní policejní komisař, 1824 rada a sekretář u apelačního soudu v Celovci. Publikoval mj. v Hormayerově *Archivu* a v *Carinthie*.

20) Zdá se, že v regionálním kontextu výjimečně dobrý a pozoruhodný román *St. Alme und Hyle, oder die glückliche Insel im Lybischen Sandmeere* (1802?) je dílo Poltova (viz také GOEDEKE 1910: kniha VII, §298, s. 256 – č. 6).

21) Konradova *Gianetta Bonelli* vyšla roku 1802 ve francouzském překladu H. Coiffiera pod názvem *Les Sybarites, roman historique du moyen âge d'Italie*; zmíněný Poltův román vyšel jako *Sainte Alme et Zulime, ou l'île fortunée dans les sables brulans de la Lybie aventure singuliere et veritable lors de l'expédition des Francais en Egypte et en Syrie*. Librement traduit de l'allemand, et publié par J[ean] E[tienne] J[udith Forestier de] Boinvilliers. Paris: Devoux, an XI [1803].

22) *Emerich Metter. Roman aus den Zeiten Karl des Großen*. Leipzig 1801 (NA, ČG–publ, 1796–1805, fasc. 102/158, k. 4051).

ta“. V případech, kde buď není uveden autor, nebo je uveden zahraniční nakladatel, se stačí v mnoha případech podívat na rytiny – knihy z Prahy lze poznat podle rytin Jana Berky či G. Schindelmayera, kteří své jméno neschovávali – pražští ilustrátoři neměli pro zahraniční nakladatelství dostatečnou uměleckou úroveň. Navíc z bibliografií víme, že Polt byl pražským autorem a nakladatelem, který sice neměl v Lipsku pobočku, vydal však v Lipsku v letech 1799 až 1806 nejméně deset vlastních románů – cizí ani nepočítaje (GOEDEKE 1910: kniha VII, §298, 256–257).

Úřady z nejasných důvodů na tyto sítě klandestinního obchodu s knihami nepřišly. To ukazuje případ, který byl vyšetřován roku 1802 vídeňským policejním úřadem. Vídeňské knihkupectví Anton Doll tehdy podalo na cenzurní úřad román s názvem *Der Bastard, oder Schicksale eines deutschen Fürstensohnes* (Bastard neboli osudy syna německého knížete), který byl údajně již vytištěn v bavorském Fürthu. Doll ho dostal prý jako komisi od pražského nakladatele Polta, ale ten zase tvrdil, že je jenom komisionářem Joachimova nakladatelství z Lipska a že o autorovi a o této knize vůbec nic neví.²³ Vídeňské městské hejtmanství zahájilo tajné vyšetřování²⁴ tím, že poprosilo saské úřady o pomoc. Po delším prodlení lipská knižní komise (Leipziger Bücherkommission) začala s rešerší, protože Gottfried Andreas Joachim prý do Lipska přiváží (!) zakázané knihy a dává je k veřejné dispozici ve své čtárně.²⁵ Hlavně při rozhovorech s jinými lipskými nakladateli²⁶ městský rada Johann Georg Eck zjistil, že Joachim svými obchodními praktikami vyvolal nevoli nejen rakouských a saských úřadů, nýbrž i svých lipských konkurentů. Prokazatelně vyrábí patisky, které nechá tisknout mj. u tiskaře Christiana Wilhelma Theodora Schilleho v saském Schneebergu. Publikuje nejen pod svým jménem, nýbrž používá alespoň čtyři názvy nakladatelství,²⁷ jak sám Joachim přiznal. Pro naši problematiku jsou zajímavé dvě informace – některá z těchto nakladatelství se objevují také v knížkách vydaných pražskými nakladateli J. J. Poltem a Franzem Haasem. Ve výslechovém protokolu se navíc nachází tato věta: „Zároveň se zmínil knihkupec Köhler, že Joachim prý má sklad patisků Franze Haaseho z Prahy a z Vídně.“ I když se k tomu samotný Joachim nepřiznal, je z nakladatelských katalogů Haaseho, Polta i jeho samého zřejmé, že toto obvinění bylo s největší pravděpodobností oprávněné – v jejich katalozích jsou vedeny stejné knihy. O jednom katalogu Reichs-, Industrie- und Commissionsbureau obsahujícím patisky Joachim prohlásil, že se k těmto knihám dostal náhodou, když vykoupil sklad vídeňského tiskaře Deiningera, kterému tato firma dříve patřila. Ke strategiím obchodu se zakázanými knihami v této době patřilo i vynalézání fiktivních firem, ve Vídni totiž žádná firma tohoto jména nikdy neexistovala (srov. FRANK/FRIMMEL 2008: 35an). To bylo určitě i výsledkem vyšetřování

23) Pražské gubernium (koncept s podpisem „Schilcher“) vídeňskému policejnímu ministru Pergenovi, Praha, 22. 1. 1802 (NA, ČG-PG, 1802–1804, inv. č. 290, karton 255, fasc. 16/125).

24) Vídeňský policejní ministr Pergen pražskému nejvyššímu purkrabí Stampachovi, Vídeň, 28. 1. 1802 (NA, ČG-PG, 1802–1804, inv. č. 290, karton 255, fasc. 16/217).

25) Sächs. Hauptstaatsarchiv Dresden (SHStAD), kart. 10088 (Oberkonsistorium), inv. č. 10751, 25. 4. 1806 („Die gegen den Buchhändler Gottfried Andreas Joachim zu Leipzig wegen Vertriebs von ihm und andern veranstalteter Nachdrücke von Büchern veranstaltete Untersuchung betreffend. Ober-Consistorium anno 1806“).

26) Fritsch, Heinsius, Kummer, Carl Franz Köhler.

27) „Leipzig: Reichs-Commissions- und Industrie-Bureau“, „Neuburg und Arnheim: Industrie Bureau“ a také „Cölln, bey Hammer“ a „Magazin für Litteratur“.

vídeňského magistrátu na podnět saských úřadů.²⁸ Jménem saského krále byl Joachim odsouzen k trestu v celkové výši 34 tolarů a měl zůstat v budoucnu pod přísným dohledem státních orgánů.

Můžeme tedy konstatovat, že policejní úřady bránily putování zakázaných knih přes hranice, ale i tomu, aby byl poznat habsburský původ této literární produkce. Ze seznamů, které byly sestaveny pro lipskou knižní komisi (jejíž povinností bylo cenzurování nabídky na veletrhu), je také zřejmé, že lipský trh byl pro mladé autory a jejich nakladatelství z hlediska odbytu důležitý.

Na začátku nového století však počet nově vyšlých sentimentálních a rytířských románů neustále klesal. Roku 1805 vydal Wolfgang Adolf Gerle, nejvytrvalejší a vždy anonymní pražský romanopisec, který dosud téměř každý rok publikoval dvě dvousvazková díla, poslední pražský román tohoto druhu. Mladí spisovatelé, kteří se pokoušeli prodat své romány prostřednictvím lipského trhu, se často v souvislosti s válkami proti napoleonské Francii a s prohlubující se ekonomickou krizí profesně přeorientovali.

Mladí romanopisci spořádanými měšťany

V době postupného ekonomického kolapsu rakouského soustátí přestali mladí spisovatelé anonymně vydávat romány a změnili své kariérní strategie. Pokud se s literaturou nerozloučili zcela, včleňovali svou tvořivost alespoň do běžného občanského života.

Při jiné příležitosti jsem již ukázal, že profesionální psaní beletrie a výkon úřednické funkce se kolem r. 1800 stále více vylučovaly (srov. WÖGERBAUER 2006). Snad proto přestal psát Johann Max Czapek, který se pravděpodobně stal registrátorem na čáslavském krajském úřadě.²⁹ I Johann Michael Konrad udělal pěknou úřednickou kariéru³⁰ a v pozdějších letech psal odborné knihy o policejních záležitostech (KONRAD 1813, KONRAD 1817). Je však pozoruhodné, že se po Vídeňském kongresu k literatuře vrátil – nejprve historickou prací o prehistorii světa (KONRAD 1818), a pak jednoznačně biedermeierovskou básnickou sbírkou (KONRAD 1821). Ve Vídni byl dokonce znovu otištěn jeden z románů z Konradových počátků.

Johann Josef Polt, jedna z ústředních osobností doby těchto románových počátků, zůstal nakladatelem a specializoval se zejména na hudebniny. Kvůli nemoci předal pak nakladatelství Augustu Wilhelmu Grieslovi; sám vydával alespoň do poloviny 19. století biedermeierovské poučné spisy, které nezřídka měly českou tematiku (např. *Příručka zeměpisu Čech*, 1813; *Pověsti a příběhy z pravěku Čech*, 1848). Nejvíce publikoval kolem poloviny 19. století, a to v oblasti literatury pro děti.

28) Saské úřady poslaly 19. 12. 1806 vídeňskému magistrátu žádost o výslech Deininger (SHStAD, kart. 10088 (Oberkonsistorium), inv. č. 10751), protokoly se však nezdařilo dohledat ani ve Vídeňském městském archivu ani v saských archivech.

29) Našla se regista, podle které se r. 1812 jakýsi Johann Max Czapek, tehdy registrant na krajském úřadě v Čáslavě, ucházel o místo protokolisty na krajském úřadě v Plzni (NA, ČG-PG, Index 1811–1815: „Czapek Johann Max czaslauer Kreisamtsregistrant um die pilsener Kreisamtsprotokollistenstelle“, s odkazem na fasc. 3a/48, které se bohužel nenachází v příslušném kartonu).

30) Konrad pracoval od r. 1799 u magistrátu v Hradci Králové. Přestal zřejmě psát již předtím, než se stal roku 1803 trutnovským starostou. Roku 1804 byl magistrátním a kriminální radou v Praze, od roku 1807 vrchním policejním komisařem a r. 1824 radou a sekretářem při apelačním soudu v Celovci/Klagenfurtu.

Nejvěrnější zůstal literatuře Wolfgang Adolf Gerle. Vydal v roce 1805 v Praze – poprvé pod svým vlastním jménem – nedochovaný svazek *Mýty ze zlatého věku Řecka* a o rok později velice kladně recenzovaný sborník *Korály*, v němž se prolínají klasicistní verše a ohlasy preromantické světové literatury (např. Rousseaua) s náměty z české mytologie. Dosud se neodvážil vystupovat pod vlastním jménem u děl, která se řídila poptávkou literárního trhu. Podepsal se teprve pod díla, která byla vedena estetickými hodnotami klasicistní kritiky. Není vlastně ani nutno dodat, že toto rozhodnutí mladého a ambiciózního spisovatele bylo nanejvýš rozumné. Z dobrovolné služby v zeměbraně se vrátil s nápadem sepsat české lidové pohádky (*Volksmärchen der Böhmen*), které pak vydal r. 1819. Již roku 1811 ztroskotal na odporu policejního ministra jeho pokus založit spolu s Poltem politický časopis *Europa*, ale o rok později se Gerle stal redaktorem německého vydání Pražských poštovských novin, kterým zůstal až do třicátých let. Vedle toho učil na Pražské konzervatoři italštinu. Přitom celý život redigoval časopisy (např. *Der Kranz* založený V. R. Krameriem, srov. WÖGERBAUER 2004), psal články (zejména beletristického rázu), průvodce po Praze a lázeňských městech, divadelní hry (často s českou tematikou), pohádky, povídky, novely a velice zajímavé zprávy z Prahy a z Čech pro uznávané zahraniční noviny, jako byly *Morgenblatt* a augšpurské *Allgemeine Zeitung* Goethova nakladatele Cotty. Ani Gerle se však již nikdy nepokusil napsat román.

Závěr

Na základě těchto sond můžeme zformulovat hypotézu, že pokusy mladých pražských autorů o profesionální psaní měly tyto společné rysy: navazovali na moderní a módní žánry, o kterých předpokládali, že se budou dobře prodávat. To znamená především, že nastal převrat v pojmání imitace – v dřívějším nediferencovaném „literárním životě“ byl tento pojem víceméně totožný s metodou z výuky poetiky. Imitatio měla za cíl, aby si žáci co nejdůkladněji osvojili estetické hodnoty tradičně považované za klasické. Toto řemeslnické umění³¹ imitace se mohlo uplatňovat i vně školských poslucháren, např. v rámci literárního života. Pomocí „ahistorického“ transferu a aktualizace klasických hodnot reprezentuje umění aktuální událost nebo žijícího mecenáše v rámci nadčasového parnasu. Umění tedy ještě nejsou funkčně diferencované sociální systémy, nýbrž bezprostřední součástí reprezentace moci, náboženství, morálky atd. Podobně to platí i pro jiné pozdější součásti literárního systému: tiskař-nakladatel, jenž má privilegia nebo je předem zaplacen, nemusí v takové míře jako v pozdější době dbát na konkurenty, nemusí si lámat hlavu s kvalitou textu, ani nemusí pozorovat trh a sledovat, jaké zboží na něm zrovna jde nebo nejde na odbyt. Tím menší „moc“ má i čtenář, který se zdá být vnímán spíše jako objekt ovlivňování (viz protireformace, osvícenství a cenzura) než jako konzument textů.

Diferencovaný systém „literatury“ je z definice autonomní a soběstačný. To však znamená, že veškeré součásti jsou na sobě závislé. Autoři a distributoři pozorují

31) Není divu, že v této době „umění“ nemá ještě nádech geniality, ale toho, že někdo něco dobře umí, že je vynikajícím řemeslníkem ve svém oboru, ať už se jedná o malířství, hudbu, literaturu, architekturu: rozdíl mezi „bildende Kunst“ a „angewandte Kunst“ vznikl až později a patří již do diferencovaného romantického vnímání umění.

čísla odbytu, tj. trh, a podle toho dospěje každý ke svému závěru, co trh zřejmě nejlépe „unese“. Imitace je zde funkcí distribučního „úspěchu“, který však lze měřit jen v číslech – „úspěch“ je přitom zkratkou pro nedoložitelnou domněnku, jak a proč tato čísla vznikla. Až když se názory autorů a nakladatelů shodnou, vznikne kniha (např. ve smyslu „Seitenstück“, nejedná-li se přímo o patisk nebo překlad), která předchodí úspěch pokud možno překoná. Přitom je třeba zdůraznit ještě jednou nejednoznačný charakter imitování, jak byl vidět u J. M. Czapka – v předromantické době, kdy autorům ještě nejde o originalitu v romantickém smyslu, ani nelze odsoudit takové texty jako pouhé „plagiáty“ v estetickém smyslu nebo ve smyslu myšlenkové původnosti. Že šlo ale o plagiát ve smyslu ekonomickém, bylo samozřejmě i tehdy jasné, avšak vzhledem k prudkému nárůstu čtenářské obce snad snesitelné. V této souvislosti bylo „Lipsko“ kouzelným slovem pro spisovatele i pro čtenáře.

„Lipsko“ jako místo vydání může však mít různé funkce, jejichž význam není ještě úplně objasněn – jedním důvodem by mohla být provinčnost Prahy; jistou roli hrály i ekonomické záležitosti (clo apod.) nebo cenzura. Policejní vyšetřování proti *Comptoir für Literatur* nebo Poltově a Dollově nakladatelství ukazuje, že otázky dozoru nad knižním trhem hrály v literárním systému nemalou roli. Rakouská cenzura nakládala s knihami ze zahraničí jinak, poněvadž nebyla odpovědná za jejich úroveň – mohla je pouze povolit či zakázat. Proto mělo místo vydání v zahraničí („Lipsko“ nebo „Berlín“ či „Londýn“) nepochybně důležitou funkci, a to hlavně po zákazu populárních druhů románů v habsburské monarchii na konci 18. století. Tímto zákazem a také obtížnou válečnou situací by se dala vysvětlit skutečnost, že tato „komunikace“ profesionálních spisovatelů, totiž sentimentální a rytířské romány, zanikla kolem roku 1805. První neanonymní publikace W. A. Gerleho kolem roku 1806 ukazují, že autoři psali podstatně jinak pro trh (na základě údajů o prodejnosti) a jinak pro recenzenty za účelem sebe prezentace jako „vážných“ autorů.

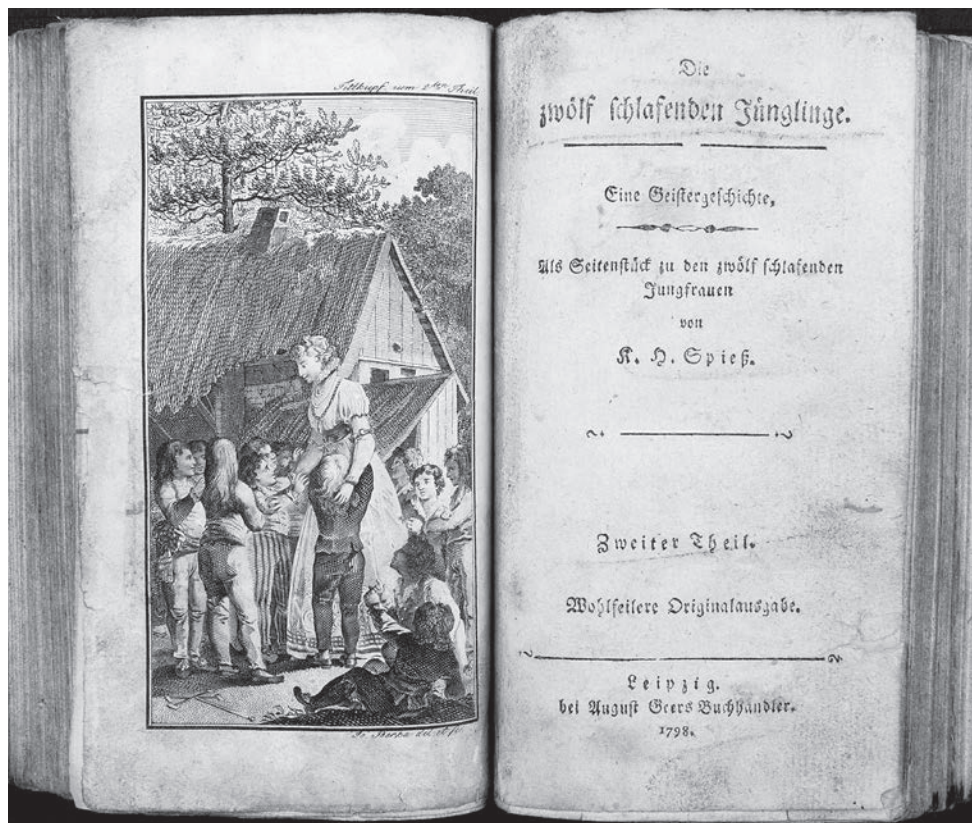
Chápe-li Luhmann trh jako „okolí systému uvnitř systému“, ve kterém může systém pozorovat sám sebe, můžeme navrhnout, aby literární kritika, která ostatně vznikla zároveň s moderním trhem, byla vnímána jako druhé „okolí systému v systému“, které na rozdíl od trhu zobrazuje estetično a narušuje tímto způsobem dominanci „pouhých čísel“. I v recenzích může systém sám sebe pozorovat, ale nikoli v podobě statistiky prodaných exemplářů, nýbrž v podobě estetických hodnocení „expertů“, kteří mají v rámci systémových komunikací privilegované postavení. Přitom je cesta onoho nava- zování na velké úspěchy snazší než cesta literární originality, která je pro současníky těžko odhadnutelná, neboť je překrytá velkou oblíbeností různých žánrů a autorů, již reprezentují dobový a místní recepční horizont.³² Postavení neanonymního profesionálního spisovatele je složité hlavně tím, že musí sledovat oba tyto kontexty, aby se mu dostávalo nejen uznání jako umělci, ale aby se také mohl svým psaním živit. První pokusy v Čechách kolem r. 1800 jsou zvláštní hlavně proto, že se odehrávaly v oblasti románů vydaného anonymně a prakticky výlučně v němčině. Médium, které pak umož-

32) Pro Čechy to ukazuje příklad velmi originálních a dodnes nerecipovaných románů Pražanky Marie Anny Sagarové, pro něž již v době vzniku ani publikum ani kritika neměly pochopení. To se změnilo až v osmdesátých letech 20. století (více WÖGERBAUER 2008).

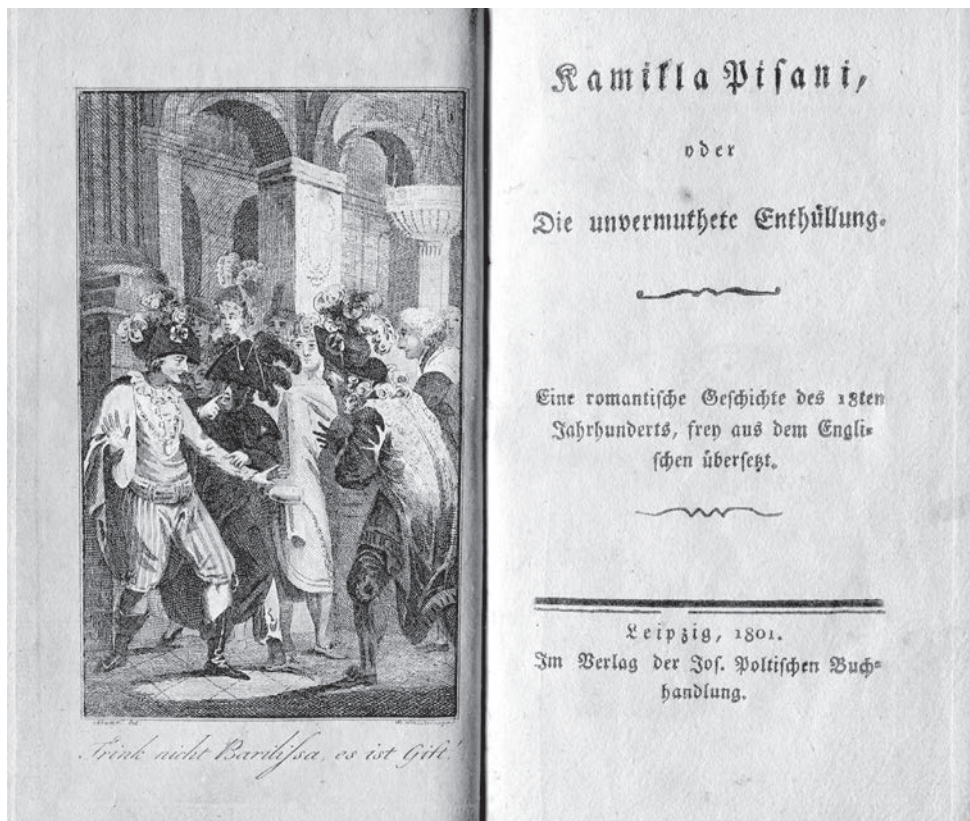
nilo druhý a úspěšnější pokus nejenom v německém, nýbrž i v českém jazyce, tehdy ještě chybělo – noviny a časopisy biedermeierovského rázu s menšími žánry a jejich mnohem početnějším čtenářstvem.³³

---

33) K tématu českojazyčných časopisů jako základu (polo)profesionálního spisovatelství v Čechách srov. články Lenky Kusákové (zejm. KUSÁKOVÁ 2009).

„Die zwölf schlafenden Jünglinge“ od pražského romanopisce J. M. Czapka - na titulním listu je uvedeno pouze jméno známého „vzoru“ K. H. Spieße. Mědirytiny naznačují mezinárodně úspěšné rytířsko-sentimentální téma. Na pražský původ románu poukazuje to, že jejich autorem byl Jan Berka.

Romantický příběh z 18. věku „Kamilla Pisani“ byl údajně vydán v Lipsku jako překlad z angličtiny. Nakladatel J. J. Polt, mědirytec G. Schindelmayer a zjištěný autor Johann Michael Konrad byly však spojeni pouze s Prahou.

Poltem „vydaný“ a vypravěčsky zajímavý román „St. Alme und Hile“ (1802?) o Napoleonově tažení v Egyptě (1799) s mědirytinou pražského umělce G. Schindelmayera dokládá spolupráci mezi „Magazin für Literatur“ lipského nakladatele Joachima a pražským literátem a nakladatelem Poltem.

PRAMENY

BERGNER, Václav

1822 „O literatuře vesměs a žádosti“; *Krok II*, č. 2, s. 161–174

CZAPEK, Josef [nebo Johann] Max

1797 *Die zwölf schlafenden Jünglinge. Eine Geistergeschichte. Als Seitenstück zu den zwölf schlafenden Jungfrauen von K. H. Spieß. In zwey Theilen. Mit Kupfern* (Leipzig: August Geers)

1798 *Die Ruinen von Palmira oder Die Schauerthaten der Verborgenen. Eine Wundergeschichte aus den Zeiten der Kreuzzüge* (Prag/Wien: August Geers)

FRANZOBEL

2007 „Spisovatelé ve formuli“; *Respekt* 18, 8.–14. 10. 2007, s. 63

KONRAD, Johann Michael

1799 *Gianetta Bonelli oder die Sibariten. Ein romantisches Denkmahl aus dem Mittelalter Italiens* (Prag: Johann Joseph Polt)

1813 *Grundriß einer systematischen und vollständigen Übersicht des Civilpolizeywesens oder der inneren Sittlichkeits-, Sicherheits- und Bequemlichkeitspolizei in theoretischer und praktischer Beziehung. Ein unentbehrliches Handbuch für Regierungs- und Justizbeamte in allen europäischen Staaten* (Nürnberg: Campe)

1817 *Die Polizeyverfassung oder Theorie, Praxis und Geschichte der Polizey [...] mit vorzüglicher Rücksicht auf den Österreichischen Kaiserstaat* (Prag: Calve)

1818 *Übersicht einer Urgeschichte der Welt und des Menschen, in Bezug auf die ersten Ansiedlungen und Wanderungen des menschlichen Urstammes und die Entstehung der Staats- und Verfassungen* (Wien: Haas)

1819 *Der Archimagus oder Die Magier des Feuerfelsens. Eine Sage der Vorzeit* (Wien: C. Haas)

1821 *Feldröschen für den Kranz des Frohsinns. Eine Sammlung von Gedichten* (Prag: Hofbuchdruckerei)

MASCHEK, Vinzenzie [=Mašková, Vincencie]

1801 „An Herrn Professor Meißner“; in Josef J. Jary, F. S. Kandelfinger (edd.): *Die erste Lese unserer Jugendblüthen. Ein Seitenstück zu den Erstlingen* (Praha: b. n., 1801–1802), 1 (1801), s. 15–17

PALACKÝ, František

1898 *Korespondence a zápisníky* (Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění) (= Sběrka pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku, skupina II., čís. 16)

SCHNEIDER, Karl Agnell

1804 *Abschieds-Kantate dem Herrn Professor August Gottlieb Meissner, als er die Prager Universität verliess, von Seinen Freunden und Verehrern gegeben, am 4ten Jänner 1805. In Musik gesetzt von I. Wittasek* (Praha: typ. Gottlieb Haase)

SEIBT, Karl Heinrich

1773 *Von den Hülfsmitteln einer guten deutschen Schreibart, eine Rede von Karl Heinrich Seibt, zum Eingange seiner öffentlichen Vorlesungen über die deutsche Schreibart gehalten. Nebst einigen dahin gehörigen Ausarbeitungen* (Praha: Mangold)

LITERATURA

HAFERKORN, Hans-Jürgen

1963 „Der freie Schriftsteller“; *Börsenblatt für den deutschen Buchhandel. Frankfurter Ausgabe* XIX/8a, sl. 25–219

HLOBIL, Tomáš

2006 „August Gottlieb Meissner a český ossianismus“; *Aluze* 10, č. 1, 153–159

FRANK, Peter R. – FRIMMEL, Johannes

2008 *Buchwesen in Wien 1750–1850. Kommentiertes Verzeichnis der Buchdrucker, Buchhändler und Verleger* (Wienbaden: Harrassowitz)

GOEDEKE, Karl (ed.)

1910 *Grundriß zur Geschichte der deutschen Dichtung aus den Quellen* (Dresden: L. Ehlermann)

JAKUBCOVÁ, Alena aj.

2007 *Starší divadlo v českých zemích do konce 18. století. Osobnosti a díla* (Praha: Academia/Divadelní ústav)

KIESEL, Helmut – MÜNCH, Paul

1976 *Gesellschaft und Literatur im 18. Jahrhundert. Voraussetzungen und Entstehung des literarischen Marktes in Deutschland* (München: Beck)

KNOPF, Sabine – TITEL, Volker

2001 *Der Leipziger Gutenbergweg. Geschichte und Topografie einer Buchstadt* (Beucha: Sax-Verlag)

KUSÁKOVÁ, Lenka

2000 „Matice česká“; in *Lexikon české literatury*, sv. III/1 (Praha: Academia), s. 165 až 168

2009 „Ekonomické aspekty literární tvorby v předbřeznové době 1830–1848 (z pohledu nakladatelské a redakční korespondence, vzpomínek současníků a dobové publicistiky)“; in Pavel Janáček a Tomáš Breň (edd.): „*O slušnou odměnu bude pečováno...*“ *Ekonomické souvislosti spisovatelské profese v české kultuře 19. a 20. století* (Praha 2009), s. 53–72

LUHMANN, Niklas

1994 *Die Wirtschaft der Gesellschaft* (Frankfurt/Main: Suhrkamp)

MÁDLOVÁ, Claire

2008 „Trois bibliothécaires des Lumières et leur participation à la constitution de bibliothèques ‘bohêmes’“; in sborník z kolokvia *Histoire des bibliothécaires*, Lyon 27.–29. 11. 2003 (Lyon, ENSSIB Centre Gabriel Naudé) [elektronicky dostupné: <http://www.enssib.fr/bibliotheque-numerique/document-1458>]

ORLOVÁ, Marie

1985 „Dědictví sv. Jana Nepomuckého“; in *Lexikon české literatury*, I (Praha: ČSAV), s. 521–522

PETRBOK, Václav

2008 „Matěj Václav Šteyer“; in *Lexikon české literatury*, IV/I (Praha: Academia), s. 765 až 768

SCHMIDT, Siegfried J.

1989 *Die Selbstorganisation des Sozialsystems Literatur im 18. Jahrhundert* (Frankfurt/Main: Suhrkamp)

SCHENDA, Rudolf

1977 *Volk ohne Buch. Studien zur Sozialgeschichte der populären Lesestoffe 1770–1910* (Frankfurt/Main: Klostermann) (= Studien zur Philosophie und Literatur des 19. Jahrhunderts, 5)

THON, Jan

1950–1951 „Distribuce knih v době obrozenské“; *Slovesná věda* III (1949/50), č. 1, s. 213–222

UNGERN-STERNBERG, Wolfgang von

1974 „Christoph Martin Wieland und das Verlagswesen seiner Zeit“; *Archiv für Geschichte des Buchwesens* (Frankfurt/Main: Buchhändler-Vereinigung) XIV, sl. 1211–1534

VOLF, Josef

1931 *Dějiny veřejných půjčoven knih v Čechách do roku 1848* (Praha: Obec Pražská) (= Spisy Knihovny Hlavního Města Prahy, 12)

WITTMANN, Reinhard

1977 „Soziale und ökonomische Voraussetzungen des Buch- und Verlagswesens in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts“; in Herbert G. Göpfert, Gerard Koziółek, Reinhard Wittmann (edd.): *Buch- und Verlagswesen im 18. und 19. Jahrhundert. Beiträge zur Geschichte der Kommunikation im Mittel- und Osteuropa.* (Berlin: Ulrich Camen), s. 5–27

WÖGERBAUER, Michael

2004 „Die Prager Zeitschrift Der Kranz (1820/21–1824) und das Scheitern ihrer Nachfolgeprojekte Elpore, Der Pilger und Bohemia“; *Bohemia. Jahrbuch des Collegium Carolinum* sv. 45/1, s. 132–165

2006 „Amand Berghofer – rebel cenzorem“; in Tatána Petrasová a Helena Lorenzová (edd.): *Opomíjení a neoblíbení v české kultuře 19. století. Úředník a podnikatel.* Sborník příspěvků z 26. plzeňského symposia k problematice 19. století. Plzeň, 23.–25. 2. 2006 (Praha: KLP), s. 82–91

2008 „Romány ‚o ničem‘. Pražská spisovatelka Maria Anna Sagarová (1729–1805) a její ženská poetika románu (1771, 1774)“; in Daniela Tinková, Jaroslav Lorman (edd.): *Post tenebras spero lucem? Duchovní tvář českého a moravského osvícenství* (Praha: Casablanca), s. 445–461